

Cieślak, Tadeusz

Pierwsze lata działalności czasopisma "Mazur"

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 89-92

1957

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

tów wznosiły wrogie okrzyki, próbując przerwać wzmocniony kordon policji. Bohaterska postawa aresztowanych doprowadzała do wściekłości tłum rozwydrzonych demonstrantów oraz uzbrojonych pachołków gestapo.

Brutalne zachowanie się policji i gestapo odbiło się szerokim echem w prasie i radio innych krajów, podających wiadomość o napadzie na Polskie Gimnazjum w Kwidzynie i wywiezieniu aresztowanych w niewiadomym kierunku.

Lista aresztowanych (wykradziona przez Kwidzyniaków z obozu w Tapiu) obejmuje 162 nazwiska. Wielu z aresztowanych nie wróciło do swych domów rodzinnych. Szczególnie duże straty zaznaczyły się wśród tych, których droga do Ojczyzny prowadziła poprzez hitlerowskie obozy śmierci w Stutthofie, Sachsenhausen, Dachau, Mauthausen, Gusen i Majdanek.

Z pośród wychowawców w obozach tych zginęli:

1. Jan Fiszer, opiekun „Banku Kwidzyniaków” i dyrektor Banku Ludowego w Kwidzynie,
2. dr Franciszek Gabriel, lekarz zakładu,
3. Nikodem Rozkwitalski, nauczyciel matematyki i fizyki,
4. Teofil Sadowski, woźny gimnazjum i działacz młodzieżowy,
5. Edmund Styp-Rekowski, nauczyciel pełniący obowiązki sekretarza gimnazjum,
6. Józef Wenda, nauczyciel historii i geografii,
7. ks. Stanisław Zuske, prefekt gimnazjum.

Los trzech dalszych wychowawców młodzieży kwidzyńskiej jest dotąd jeszcze nieznan. Brak również wiadomości o losach wielu byłych uczniów gimnazjum.

TADEUSZ CIEŚLAK (Warszawa)

PIERWSZE LATA DZIAŁALNOŚCI CZASOPISMA „MAZUR”

Represje policyjne doprowadziły do likwidacji „Gazety Ludowej” Karola Barkego i pozbawiły ludność mazurską wartościowego czasopisma. Zaslugą „Gazety Ludowej” było nie tylko pokazanie biedy mazurskiej i żądanie jej usunięcia przez reformy społeczne, ale również doprowadzenie do zorganizowania pierwszej samodzielnej partii politycznej chłopów mazurskich¹⁾. Zwolennicy Mazurskiej Partii Ludowej odczuwali potrzebę posiadania własnego czasopisma i bardzo szybko po upadku „Gazety Ludowej” podjęto inicjatywę wydawania nowego czasopisma, tym razem nazwanego „Mazurem”.

Pierwszy numer „Mazura” nosił datę 1 lipca 1906 roku. Podtytuł określał go jako „pismo z obrazkami, poświęcone Mazurom wyznania ewangelickiego”. Uwzględniając doświadczenia „Gazety Ludowej”, próbowała redakcja „Mazura” ogólnikowo formułować swój program, by nie drażnić szowinistycznych kół pruskich. Programowy artykuł wstępny²⁾ wskazywał na szerzenie oświaty, jako główne zadanie pisma. Redakcja przekonywała czytelników, że „bez wykształcenia i bez oświaty w czasach obecnych człowiek nie może iść przez

¹⁾ Cieślak Tadeusz: Mazurska Partia Ludowa. Encyklopedia Współczesna Nr 1/1957, str. 28/29.

²⁾ „Mazur” Nr 1, rok I z dn. 1. VII. 1906 r.

świat". Na drugim miejscu wymieniano obronę wiary ewangelickiej. Realizacja obydwu zadań następować miała poprzez ogłaszanie artykułów w języku polskim. W artykule programowym nie użyto określenia „mowa polska”, ale zastąpiono go pięknym opisem przywiązania do języka ojczystego. („W tej mowie, jaką kochamy, szanujemy i której wierni pozostajemy do zgonu odzywać się zawsze będziemy”). Dopiero w końcowych zdaniach przypominała redakcja „Mazura” o sprawach społecznych, które jego poprzedniczka „Gazeta Ludowa” wysuwała na plan pierwszy. Swoją rolę w dziedzinie naprawiania krzywd społecznych ograniczała redakcja „Mazura” do udzielania rad i po prostu pisała: „ażeby zatem ze strony możnych nie działa wam się krzywda, baczyć będziemy i udzielać odpowiednich rad”³⁾). W dalszych numerach „Mazura” zachowano podobną postawę i wysuwając na pierwszy plan zagadnienie narodowe, unikano ostrzejszych sformułowań przy omawianiu kwestii „socjalnych”. Tego dowodem artykuł wstępny pt. „Socjalista a demokrata”⁴⁾, który jest apologią demokracji mieszczańskiej i surową krytyką wszelkich postulatów socjalistycznych. Redakcja „Mazura” uważała postulaty socjalistyczne za nierealne i niesłuszne. Nieprzyjazny stosunek do ruchu socjalistycznego można odczytać również z notatki o rewolucji 1905/7 roku⁵⁾. Antysocjalistyczne sformułowania nie oznaczały rezygnacji z programu społecznego „Gazety Ludowej”. Na łamach „Mazura” prowadzona była akcja propagandowa na rzecz Mazurskiej Partii Ludowej. Ogłaszano nazwiska ofiarodawców na fundusz wyborczy, zachęcano do wyboru Bogumiła Labusza, kandydata Mazurskiej Partii Ludowej, przekonywując, że jest on chłopem „posiedzicielem”, podobnie jak inni wyborcy-Mazurzy, a jego przeciwnicy czyli kandydaci partii konserwatywnej są wielkimi „panami-majątkarzami”⁶⁾. Propagując kandydaturę Labusza przypomniano program Mazurskiej Partii Ludowej⁷⁾. Po niewybraniu kandydata chłopskiego redakcja stwierdziła, że „znowu lud mazurski ukręcił bicz na samego siebie”⁸⁾.

Czytelnicy „Mazura” mogli znaleźć w nim wiele cennych informacji o ubezpieczeniach społecznych. Były one przeznaczone przede wszystkim dla robotników rolnych. Dla nich opisywano przewidziane w ustawodawstwie pruskim konsekwencje za naruszanie umowy o pracę. Dla nich wymieniano i objaśniano wszystkie formalności, związane ze staraniami o rentę⁹⁾.

Jednak głównym problemem, któremu była poświęcona większość artykułów i notatek „Mazura” była obrona polskości. Zagadnienia narodowościowe górowały nad wszystkimi kwestiami, poruszonymi na łamach „Mazura”. Podkreślano mocno związki ziemi mazurskiej z resztą ziem polskich, pogłębiano znajomość historii i budzono poszanowanie dla tradycji historycznej. Zamieszczono artykuł wstępny na temat znaczenia Mikołaja Reja w literaturze polskiej z okazji

³⁾ Tamże w art. wstępnym pt. „Do Kochanych Czytelników”.

⁴⁾ „Mazur” Nr 15, rok I z dn. 22. VIII. 1906 r.

⁵⁾ „Mazur” Nr 20, rok I z dn. 9. IX. 1906 r.

⁶⁾ „Mazur” Nr 1, rok II z dn. 1. I. 1907 r.

⁷⁾ „Mazur” Nr 3, rok II z dn. 9. I. 1907 r. i następne.

⁸⁾ „Mazur” Nr 8, rok II z dn. 27. I. 1907 r.

⁹⁾ „Mazur” Nr 3, rok III z dn. 1. III. 1908 r.

400-nej rocznicy urodzin i podano wiadomość o zjeździe polskich uczonych z tej okazji w Krakowie¹⁰). Nie pominięto nawet rocznicy zwycięstwa pod Grunwaldem, zamieszczając wzmiankę¹¹), że upłynęło 496 lat od klęski krzyżackiej¹¹). Przy następnej rocznicy Grunwaldu zamieścił „Mazur” wyjątek z „Krzyżaków” Sienkiewicza, zawierający opis bitwy¹²). Opisywano walki Polaków w innych dzielnicach o utrzymanie ziemi w swoich rękach, poświęcając artykuł wstępny desperackiemu czynowi Franciszka Chrószcza z Pszowa na Górnym Śląsku, doprowadzonego szykanami władz pruskich i zakazem zabudowy własnej parceli do zabójstwa żandarma i samobójstwa¹³). Do tego samego problemu zmagają o ziemię powracano wielokrotnie. Zamieszczono obszerny artykuł o oskarżeniu polskiego pośrednika, zajmującego się kupnem i sprzedażą majątków ziemskich, Marcina Biedermanna z Poznania, o podstępne wykupienie majątku z rąk niemieckich. Redakcja podawała, że zdaniem Biedermanna niepotrzebny jest jakikolwiek podstęp wobec masowych zgłoszeń ze strony obszarników pruskich, gotowych każdemu więcej płacącemu sprzedać swój majątek¹⁴). W późniejszych numerach „Mazura” Biedermann zamieszczał ogłoszenia, że kupuje, sprzedaje i parceluje majątki ziemskie, od 300 mórg począwszy, i załatwia hipoteki¹⁵). Pisał obszernie „Mazur” o bohaterskim oporze chłopów wielkopolskiego Drzymały przeciwko szykanom władz pruskich¹⁶). Wreszcie informował czytelników o nowym ataku pruskim w postaci ustawy o wywłaszczeniu ziemi z 1908 r., podając, że nawet część obszarników niemieckich głosowała przeciwko ustawie, zresztą w obawie „o własną skórę” i stworzenie precedensów, któreby mogły objąć w przyszłości ich majątki¹⁷).

Często zamieszczano na łamach „Mazura” wyjątki z dzieł wybitniejszych polskich pisarzy^{17a}). Drukowano fragmenty z „Chłopów Reymonta pt. „Jak się ludzie wesela”¹⁸). Poświęcono artykuł wstępny twórczości Teofila Lenartowicza, zamieszczając szereg jego utworów w tekście¹⁹). W kilku numerach ogłaszano przerobione wyjątki z „Dewajtisa” Rodziewiczówny²⁰). Umieszczono podobizny Sienkiewicza²¹ i Konopnickiej²²). Twórczość Konopnickiej cieszyła się specjalną popularnością i o niej pisała redakcja „Mazura”: „Mało kto

¹⁰) „Mazur” Nr 4, rok I z dn. 15. VII. 1906 r.

¹¹) „Mazur” Nr 5, rok I z dn. 18. VII. 1906 r.

¹²) „Mazur” Nr 43, rok III z dn. 19. VII. 1908 r.

¹³) „Mazur” Nr 18, rok I z dn. 2. IX. 1906 r.

¹⁴) „Mazur” Nr 40, rok II z dn. 22. V. 1907 r.

¹⁵) „Mazur” Nr 2, rok III z dn. 28. II. 1908 r.

¹⁶) „Mazur” Nr 16, rok III z dn. 16. IV. 1908 r.

¹⁷) „Mazur” Nr 4, rok III z dn. 5. III. 1908 r.

^{17a}) Na temat recepcji literatury polskiej na Mazurach w ciekawych popularnych artykułach pisał Tadeusz Oracki z Ostródy: 1) Konfiskata dzieł Marii Konopnickiej na Mazurach w r. 1908 (Słowo na Warmii i Mazurach. Nr 30, 1955). 2) Tradycje Mickiewiczowskie na Warmii i Mazurach (Życie Olsztyńskie Nr 294, r. 1955), 3) Poczytność utworów Sienkiewicza na Warmii i Mazurach (Słowo na War. i Maz. Nr 26 r. 1955).

¹⁸) „Mazur” luty 1907 r., rok II.

¹⁹) „Mazur” Nr 40, rok II z dn. 22. V. 1907 r.

²⁰) „Mazur” Nr 4 z dn. 5. III. 1908 r. i następne.

²¹) „Mazur” Nr 59, rok IV z dn. 13. IX. 1908 r.

²²) „Mazur” Nr 61, rok IV z dn. 20. IX. 1908 r.

zajmuje się i zbliża tak szczerze i serdecznie do ludu wiejskiego, mało kto ma też takie gorące, szlachetne serce, jak Marya Konopnicka”²³⁾). Wiele miejsca poświęcono twórczości wieszczów np. o Słowackim i jego znaczeniu dla kultury narodowej traktował artykuł wstępny, do niego dołączono przedruk poematu „Smutno mi, Boże”²⁴⁾). Nie zapomniano również o zasłużonych Mazurach, przypominając artykułem wstępnym o zasługach Gustawa Gizewiusza w 61 rocznicę jego śmierci i przedrukowując przy tej okazji jego artykuł z „Przyjaciela Ludu Łeckiego”²⁵⁾).

Dla pozyskania czytelników redakcja ogłaszała, że wypłaca rodzinie abonenta, zmarłego z powodu nieszczęśliwego wypadku 50 marek zapomogi pośmiertnej.

Sytuacja „Mazura” była trudna nie tylko z powodu nacisków administracji pruskiej. Równocześnie wydawano na terenie Mazur pismo propruskie w języku polskim. Redakcja „Mazura” często polemizowała z antypolskimi twierdzeniami „Pruskiego Przyjaciela Ludu”²⁶⁾). Wyśmiewała jego próby skąptowania, nazywając go „pruskim ogłupiaczem ludu”²⁷⁾).

Pismo ostrzegało ludność mazurską przed jego wrogami, zaliczając do nich w pierwszym rzędzie szowinistów pruskich. W artykule pt. „Nasi wrogowie” zajmowało się działalnością Hakaty, która na terenie prowincji Prusy Wschodnie miała 28 filii, z tego przeszło połowę na Mazurach²⁸⁾).

Pierwsze lata działalności „Mazura” wymagają pewnego odrębnego potraktowania m. in. z uwagi na swoją obsadę personalną. Dla całości dziejów pisma ogromne znaczenie posiada działalność red. Kazimierza Jaroszyka, który przejął pismo dopiero w 1908 r. Przejęcie pisma dokonane zostało w dramatycznych okolicznościach zdrady red. Falkenberga, który przeszedł na stronę pruską²⁹⁾). Praca w redakcjach pism polskich na terenie Mazur wymagała nie tylko wiedzy zawodowej i zdolności pisarskich, ale i silnego charakteru, któryby pozwolił oprzeć się przekupstwu ze strony pruskiej. Takich wypadków jak zdrada Falkenberga było kilka i świadczą one o wyjątkowych trudnościach pracy na tym terenie. W każdym razie zdrada nie zniszczyła czasopisma i „Mazur” po krótkiej przerwie znowu zaczął wychodzić, kontynuując swoją pracę nad utwierdzeniem polskości ziemi mazurskiej.

²³⁾ „Mazur“ Nr 61, rok IV z dn. 20. IX. 1908 r.

²⁴⁾ „Mazur“ Nr 67, rok IV z dn. 26. VIII. 1908 r.

²⁵⁾ „Mazur“ Nr 39, rok IV z dn. 16. V. 1909 r. i Nr 40 z dn. 20. V. 1909 r.

²⁶⁾ Artykuł wstępny „Mazur“ Nr 33, rok II z dn. 28. IV. 1907 r.

²⁷⁾ „Mazur“ Nr 6, rok III z dn. 12. III. 1908 r.

²⁸⁾ „Mazur“ Nr 15, rok II z dn. 24. II. 1907 r.

²⁹⁾ Art. Kaz. Jaroszyka w Nr 2, rok III, z dn. 28. II. 1908 r. Na temat zdrady Falkenberga zob. Władysław Chojnacki, Polska akcja narodowo-uświadamiająca na Mazurach przed I wojną światową, Wybór materiałów źródłowych z lat 1910 — 1914, Zapiski Historyczne t. XXI, r. 1955, zes. 3 — 4.